

Ekonomporträtt: Emanuel Swedenborg (1688–1772)

Emanuel Swedenborg var en mycket skicklig matematiker och naturvetare. De ekonomiska analyser han gjorde skedde i samband med debattinlägg under flera av Frihetstidens riksdagar. Han framstår som kvantitetsteoretiker och tog bl a upp frågan om pris- och lönestelhet under inflations- och deflationsprocesser samt hur utrikeshandeln påverkar penningmängden under metallstandard.

CLAES-HENRIC SIVEN

är professor emeritus vid Stockholms universitet. Han har forskat kring inflation samt brott och straff. chs@ne.su.se

Emanuel Swedenborg (härefter används alternativt förnamnet eller efternamnet) levde i en annorlunda tid än vår egen. Han föddes under det Karolinska enväldet, levde en stor del av sin tid under Frihetstiden och dog strax före Gustav III:s statsvälvning.¹ Kanske ännu mer främmande för oss är att den vetenskapliga kunskapen var så mycket knapphändigare både till omfång och kvalitet än nutidens. Detta innebar inte bara stor potential för vetenskapliga framsteg utan även att graden av specialisering var så mycket mindre än i dag. Att i dag ta del av den tidens publikationer är emellertid inte helt lätt eftersom det internationella vetenskapliga språket då inte var engelska utan latin.

Swedenborg gjorde i början av sitt liv framstående insatser inom naturvetenskapen. Mot slutet av sitt liv kom den andliga sidan i stället att dominera. Det var emellertid inte fråga om ett antingen eller. Swedenborg var en person som kunde hålla flera saker samtidigt i huvudet och en av dessa var ekonomiska problem. De problemen tog han upp både i ett tidigt och i ett sent skede av livet. Avsikten med de ekonomiska skrifterna var, till skillnad mot mycket annat som han skrev, inte att bidra till den vetenskapliga diskussionen. De riktade sig till de svenska politikerna och var avsedda att påverka den ekonomiska politiken. Det hindrar inte att dessa skrifter rymmer stor analytisk skärpa.

Swedenborgs mångfacetterade liv har gjort det naturligt att dela upp texten på följande sätt. Först presenteras hans liv och vetenskapliga insatser fram till mitten av 1700-talet, således före det att den andliga aspekten kom att dominera. Sedan följer Swedenborgs ekonomiska analyser. I sista delen av artikeln behandlas kortfattat de 25 sista åren av hans liv, då hans syner och teologiska arbeten dominerade.

¹ Statsvälvning var under den gustavianska tiden den officiella beteckningen på Gustav III:s kupp i augusti 1772 och den samma år efterföljande förändringen av regeringsformen.

Jag är tacksam för synpunkter från Lars Jonung och Mats Persson.

1. Familj och släkt

Emanuel föddes i Stockholm 1688. Hans far, Jesper Swedberg, var kaplan vid kung Karl XI:s hästgarde. Att fadern kunnat utbilda sig till präst berodde på att hans far, Daniel Isaacson (Swedenborgs farfar), hade goda inkomster från en koppargruva i Dalarna. 1693 blev Jesper Swedberg professor i teologi vid Uppsala universitet. Tre år senare dog Emanuels mor Sara Behm och Jesper Swedberg gifte om sig med Sara Bergia. Både Emanuels mor och styvmor kom från förmögna gruvägande dalasläkter. Med tiden kom han att få betydande arv från båda hållen.

2. Studier och Englandsresa

År 1703 blev Jesper Swedberg biskop i Skara.² Sonen Emanuel stannade dock kvar i Uppsala och fortsatte sin utbildning. Han hade skrivits in vid universitetet 1699 (även mycket unga kunde göra det på den tiden) och läste latin, grekiska och hebreiska men även naturvetenskap och matematik. Planen var att han i likhet med andra unga män från välbärgade familjer efter sina studier skulle göra en bildningsresa utomlands. År 1710 fick han möjlighet att resa till England. Överfarten var inte enkel eftersom Sverige var i krig med sjöfartsnationen Danmark. Ett ytterligare problem var att pesten (kanske den sista upprepningen av digerdöden) härjade i Sverige och att England därför fordrade karantän av inresande svenskar.

Överresan till England gick emellertid bra och han stannade där i två och ett halvt år. Han studerade matematik, fysik och astronomi, bl a Newtons och Halleys arbeten.³ Ett problem som den unge Emanuel Swedberg intresserade sig mycket för var att bestämma longituden, något som var av stor betydelse för den långväga navigeringen till sjöss. Problemet kom 1755 att lösas med kronometer, inte med Emanuels metod som utgick från en bestämning av månens faser och som fordrade ett stort observationsmaterial som inte var tillgängligt.

3. Kontakt med Karl XII

Tillbaka i Sverige startade han i samarbete med Christopher Polhem tidsskriften *Daedalus Hyperboreus* som presenterade nya matematiska och fysikaliska idéer. Sex nummer kom ut under åren 1716–18. Karl XII blev intresserad och gjorde bekantskap med de två tidskriftsredaktörerna. Karl befann sig vid denna tid i Lund där han planerade det kommande fälttåget mot Norge. Emanuel kom i viss mån att bli indragen i planerna, bl a hjälpte han till att finna en metod att överföra skepp över land till en av de norska fjor-

² Biskopens självbiografi, närmast avsedd för hans barn att läsa, finns utgiven och kommenterad i Swedberg (1960).

³ Isaac Newton (1642–1727) gjorde epokgörande upptäckter inom matematik och fysik. I det förra fallet gäller det differential- och integralkalkylen, i det senare lagen om tyngdkraft. Edmond Halley (1656–1752) var en framstående astronom och fysiker. Han kanske är mest känd för sin forskning om kometbanor.

darna. Förhållandet till Karl XII var emellertid inte helt positivt, antagligen beroende på att Emanuel var tveksam till det fortsatta fälttåget. Samarbetet med Polhem gnisslade också. Swedenborg hade velat gifta sig med en av Polhems döttrar, men det blev inget av detta.

Efter Karl XII:s död vid Fredrikshald i november 1718 kom hans syster Ulrika Eleonora att krönas till regerande drottning. I samband med detta adlades Jesper Swedbergs söner till Swedenborg.

4. Forskning och arbete i Bergskollegium

Swedenborg var under de första åren av 1720-talet starkt intresserad av forskning. Geologi var ett av områdena och där undersökte han möjligheten att Sverige tidigare varit täckt av vatten. Detta indikerades av att man hittat fiskfossil högt uppe på land i Kinnekulle och att sediment av sandsten och skiffer hade uppkommit i vatten för att senare hårdna på land. I mitten av 1721 for han till Holland för att publicera tre vetenskapliga verk, varav ett i kemi.

År 1723 blev Swedenborg assessor vid Bergskollegium och kom med en del avbrott att fram till 1747 bli sysselsatt med verkets översyn av de svenska gruvorna. Det hindrade honom dock inte från fortsatt publicering av vetenskapliga skrifter, bl a verket *Opera Philosophica et Mineralia*. Den första delen gav en allmän inledning, det andra handlade mer specifikt om järn och stål och det tredje om koppar och mässing. Hans nästa stora bok var *Oeconomia Regni Animalis* där del 1 från 1740 handlade om hjärtat och blodet och del 2 från 1741 berörde hjärnan, nervsystemet och anden.

5. Samhällsengagemang

Som medlem av adelsståndet deltog Swedenborg i flera av Frihetstidens riksdagar. På riksdagen 1734 var Arvid Horn fortfarande kanslipresident (Horn avgick vid riksdagen 1738). Han var för en fredlig utveckling av Sverige men blev successivt allt mer angripen av Carl Gyllenborg och det framväxande Hattpartiet. Swedenborg hade på grund av stamning svårt att framföra saker muntligt, men gjorde under riksdagen ett skriftligt inlägg där han avrådde från krig med Ryssland.⁴

Swedenborgs inlägg på riksdagen 1734 var bara ett i raden av de promemorior han vid olika riksdagar skrev för att påverka besluten. De flesta rörde ekonomiska förhållanden, men han berörde i nära anslutning till detta också samtalsklimatet och de demokratiska spelreglerna. Vi tar nu upp de olika skriftliga inlägg som Swedenborg gjorde under Frihetstidens riksdagar.

6. Nödmynten

Under de fyra sista åren av Karl XII:s regeringstid hade krigskostnaderna delvis finansierats med nödmynt. I stället för silvermynt eller de betydligt

⁴ Acton (1948, s 468–476).

tyngre kopparplåtarna där värdet berodde på metallinnehållet, lanserades nu mynt som i likhet med sedlar bara representerade värdet. Men eftersom mynten gavs ut i betydande omfattning kom de att ge upphov till en hög inflation.

Efter Karl XII:s död i november 1718 drog sig de svenska trupperna tillbaka från Norge. Det var nu hög tid att ordna rikets styrelse och finanser. Karl hade inga barn och på den riksdag som sammankallades den 20 januari 1719 kom kungens syster Ulrika Eleonora att väljas till regerande drottning. Förutom rikets styrelse som omvandlades från kungligt envælde till ett parlamentariskt system⁵ togs frågan om rikets finanser upp. Uppgiften var inte lätt eftersom Sverige fortfarande var i krig med Ryssland och ett antal andra länder. Frågan om att ersätta innehavarna av nödmynten för den värdeförsämring som skett togs upp i februari 1719 samtidigt som något ologiskt den sista uppsättningen av dessa mynt emitterades, nu med den optimistiska beteckningen Hoppet. Samma månad (den 19 februari) avrättades efter en juridiskt synnerligen tveksam rättegång den som ansågs stå bakom nödmynten, Karl XII:s minister Georg Heinrich von Goertz.

Den 23 februari möttes riksdagens sekreta utskott för att ta upp frågan om rikets finanser och penningväsendet. Swedenborg som ju nu tillhörde adelsståndet och var medlem av riksdagen inlämnade en PM där han tog upp frågan om hur nödmynten skulle kunna lösas in.⁶

Swedenborg började med att understryka vikten av att nödmynten fasas ut eftersom de hade varit till stor skada för kungariket. Det är sannolikt att de som läste promemorian och hade erfarenhet av de senaste årens inflation kunde hålla med. Men vad Swedenborg exakt menade framgår inte. Kanske han hade i tankarna att ett bibehållande av mynten skulle både medföra förväntad och faktisk fortsatt inflation.

När det gäller möjligheten till återbetalning jämförde Swedenborg situationen i England efter det senaste kriget med Frankrike med den i Sverige. I båda fallen var det omöjligt att omedelbart betala lånen. Nödmynten betraktades uppenbarligen av Swedenborg delvis som skuldsedlar. Hans förslag var emellertid att de och statens obligationer skulle bytas ut mot skuldsedlar där innehavaren kunde välja mellan olika avbetalningsplaner. De som t ex önskade att hela summan betalades av skulle få betalningen fördelad över 25 år medan de som nöjde sig med att få halva summan utbetald skulle få det genom årliga utbetalningar under fem år.

Därpå följde en diskussion där Swedenborg tog upp olika tänkbara invändningar mot sitt förslag. Swedenborg tog sedan upp förslag till hur inlösen av skuldsedlarna skulle finansieras. Förslaget omfattade både försäljning av statlig egendom och höjda inkomstskatter, samt import- och exporttullar.

⁵ En ny regeringsform antogs. Den reviderades året därpå då kungamakten inskränktes ytterligare.

⁶ Acton (1948, s 205–211).

Swedenborgs förslag kom samtidigt som landet befann sig i krig. Det var dessutom oklart när och under vilka villkor den kommande freden skulle gestalta sig. Om t ex de baltiska provinserna och kanske även en del av Pommern gick förlorade så skulle de finansiella möjligheterna begränsas ytterligare. Det var svårt att genomföra en omfattande finansiell rekonstruktion under sådana omständigheter och det var naturligtvis ännu svårare att finansiera detta med skattehöjningar men man beslöt att byta ut nödmynten i halverat värde mot två öre silvermynt samt 14 öre skuldse-del som i framtiden om möjligt skulle kunna bytas ut mot 14 öre silvermynt.

7. Inflation och deflation

Freden med Ryssland undertecknades i Nystad i augusti 1721. Freden var hård för Sverige men den innebar samtidigt att mycken osäkerhet försvann. Det gick nu på ett helt annat sätt att planera för framtiden. I slutet av november 1722 publicerades Swedenborgs skrift *Oförgräpelige Tankar om Svenska Myntets förnedring och förhöjning*.⁷ Skriften var avsedd att påverka diskussionen i samband med riksdagen som skulle sammanträda i början av 1723. Innan vi går in på sakinnehållet i skriften kan det vara bra att ha kommenterat ordalydelsen. "Oförgräpelige Tankar" var vid denna tid inte någon egendomlig eller tillkrånglad ordalydelse och användes ofta i titlar på böcker. Sverige fick tryckfrihet först 1766, alltså i slutet av Frihetstiden. Det var således viktigt att man fick tillstånd att publicera. Swedenborg fick också tillstånd att ge ut skriften, men inte att annonsera om den. Anledningen var att den i så fall skulle uppfattas som offentligt sanktionerad.

Orden "förnedring" och "förhöjning" innebär på modern svenska minskning respektive ökning. Det var alltså fråga om förändringar i penningmängden och därmed enligt Swedenborgs åsikt sammanhängande minskad eller ökad prisnivå. Detta är också utgångspunkten för skriften. Stigande penningmängd och prisnivå hade Sverige färsk erfarenhet av i samband med nödmynten. Swedenborg pekade på att alla priser och löner inte utvecklar sig på samma sätt under en inflation. I Sverige var t ex en del löner fixerade nominellt vilket innebar att reallönen kanske halverades under processen. På lång sikt skulle de relativa priserna återställas i jämvikt. Motsvarande utveckling skulle ske under en deflationsprocess eftersom en del priser och löner var mer trögrörliga än andra. Det innebar i sin tur att det var problematiskt att efter en inflation försöka återställa den ursprungliga prisnivån.

Swedenborg (1722, s 16) sammanfattade sin argumentering med följande ord:

⁷ Skriften publicerades anonymt, men det var känt vem som var författare. 1771 gavs skriften ut igen tillagd med nyskriven text av en annan person än Swedenborg. Titeln var följande: "Oförgräpelige Tankar Om Myntets Uphöjande och Nedsätjande deraf Utgifne på Trycket år 1722. Men nu på fleres begäran å nyo Tryckte." Det finns ingen uppgift om vem författaren/beställaren var. Ordet oförgräpelig innebär "icke kränkande".

Af de anförde skäl lærer kunna ses, at en förhögnig är et Land högt skadelig; Som ock en förnedring, sedan det en tid har warit förhögd, och likasom inrättadt och bygd på sin gångbarhet hela Rikets aconomiska wäsande: Så at onekeligen följer det, som i början sagt är, nemligen, at i oträngdt måhl röra och rubba et Mynt, wore at röra hwars och ens förnämsta hantering, och rubba det ädlaste som uti ens förwahr ligger, samt at göra en ändring uti hela Rikets Commerce, och i följe deraf, at underkasta sig at wara i answar hos hwar och en, som nu och i längden derigenom kommer at lida.

8. Utrikeshandeln

Swedenborgs skrift var ägnad att påverka opinionen inför riksdagen som startade året därpå, i januari 1723. Det var den första riksdagen sedan freden slutits med Ryssland och de övriga staterna. Sverige hade förlorat sina provinser i Baltikum samt området kring Viborg i södra Finland. Stettin och Bremen hade fått avträdas till de tyska staterna Preussen och Hannover. Detta innebar att statskassan förlorade flera miljoner gulden varje år i skatter. Vidare hade den svenska handelsflottan blivit starkt decimerad under kriget, vilket innebar att handeln i stor utsträckning kom att gå på främmande skepp med den intäktsminskning som detta innebar.

Detta var utgångspunkten för det memorial som Swedenborg lämnade in till riksdagen i februari 1723.⁸ Han baserade sin argumentering på framräknade siffror över export och import under de sista åren av Karl XI:s regering (alltså åren i mitten av 1690-talet, Karl dog 1697) samt skatteintäkterna från Sveriges dåvarande provinser. Han jämförde sedan detta med de aktuella siffrorna för utrikeshandeln. Beräkningarna innebär att medan exportöverskottet samt skatteintäkterna från provinserna uppgick till drygt fyra miljoner holländska gulden (30 procent av exporten) uppgick handelsunderskottet under 1722 till drygt tre miljoner gulden (33 procent av importen). Medan det tidigare överskottet kunde användas för att bygga upp guldskatten och fordringar gentemot utlandet, som sedan kom att användas under Karl XII:s krig, så riskerade underskottet efter kriget att bygga upp skulder gentemot andra länder. Dock kunde Sverige under ett antal år finansiera en del av underskottet med subventioner från Frankrike och England.

Swedenborg argumenterade mot denna bakgrund för att Sverige borde bygga upp sin handelsflotta igen och att den för exporten viktiga utvinningen och förädlingen av järn och koppar borde stödjas. Han menade vidare att importen borde granskas. Hur nödvändiga är de olika importvarorna och är det möjligt att i stället producera dem inom landet? Memorialet behandlades av en kommitté inom adelsståndet, men ledde inte till någon åtgärd.

9. Fred och nytt krig

Sverige kom under ett tjugotal år att återhämta sig efter Karl XII:s krig. Landet styrdes inte längre av en enväldig monark utan fick en ny reviderad

⁸ Acton (1948, s 289–296)

regeringsform 1720. Riksdagen med de fyra stånden skulle sammankallas vart tredje år och under mellantiden styrdes landet av de 24 riksråden (senare minskat till 16 stycken) som rådet bestod av. Kungen hade där endast två röster. Till en början var de politiska motsättningarna små men mot slutet av 1730-talet kom motsättningar mellan de två framväxande partierna, Hattar och Mössor, att tillta. Under riksdagen 1738–39 avgick kanslipresidenten Arvid Horn som tidigare lett rådet, och ersattes av hattpolitikern Carl Gyllenborg.

Hattarna hade två huvudsakliga mål, dels att föra en merkantilistisk politik, dels att återerövra Viborg och de förlorade provinserna. Optimistiskt förklarade Sverige 1741 krig mot Ryssland. Freden som slöts två år senare betydde inte bara att ytterligare en del av södra Finland förlorades. Kriget hade även varit kostsamt, ungefär motsvarande de totala statsutgifterna under två eller tre år. Det hade finansierats genom lån i Riksbanken som i sin tur gav ut sedlar. Resultatet var att Sverige övergick från silver- och kopparmyntfot till att från 1745 huvudsakligen basera penningmängden på sedlar. Resultatet blev ett stadigt försämrat penningvärde.

10. Upprustning, krig och merkantilism

Trots nederlaget kom Hattarna att fortsatt styra riket. Man startade en betydande upprustning. Samtidigt bedrevs det genom det 1739 grundade Manufakturkontoret en omfattande utlåning till industrin. Räntan låg betydligt under jämviktsräntan och kraven på amortering var låga. Till detta kom försök att förbättra bytesbalansen genom att minska importen. 1756 förbjöd Riksdagen importen av ett stort antal varor vilket resulterade i en omfattande smuggling.

1756 kom Sverige att involveras i Sjuårskriget,⁹ i Sverige benämnt det Pommerska kriget. Även om Sverige denna gång hade allierade som subventionerade en del av krigskostnaderna så kom finansieringen av kriget att kräva stora lån i Riksbanken, vilket i sin tur innebar en fortsatt ökning av den utestående sedelmängden. I avsaknad av prisindex var det möjligt att följa den svenska valutans depreciering genom valutakursen gentemot den holländska gulden. Frågan blev central i samband med riksdagen som öppnade i oktober 1760.

11. Swedenborgs analys av inflationsproblemet

Swedenborgs memorial till adelsståndet är daterat den 17 november 1760.¹⁰ Han inleder med att påpeka att om en valuta är baserad på metallvärdet som silvermynt eller kopparplåtar, så kommer valutakursen endast att variera inom en snäv ram som är bestämd av kostnaden för att exportera och sälja

⁹ Det krig som 1756–63 fördes mellan å ena sidan Österrike, Frankrike, Ryssland och Sverige och å andra sidan Preussen och England.

¹⁰ Acton (1955, s 537–544).

metallen. Det som har hänt är emellertid att valutakursen har stigit från 35 mark till närmare 70 mark för en holländsk guldén.¹¹

Anledningen till att devalveringen (och implicit inflationen) var möjlig var att den svenska valutan inte längre var baserad på metallinnehållet, utan bestod av banksedlar som skulle representera metallinnehållet men som inte gjorde det. Hattarna ansåg att valutakursen skulle gå ner om man fick ett exportöverskott, men detta var enligt Swedenborg inte möjligt så länge som det svenska penningväsendet byggde på pappersvaluta. Valutakursen är då oberoende av nettoexporten.

Eftersom ökningen av pappersvalutan pressar upp prisnivån kommer skiljemynt¹² vid fortsatt inflation inte längre att räcka till för dagligvaruhandeln.

Swedenborg tog i likhet med i sin skrift från 1722 upp de nackdelar som inflationen medförde. De hade framför allt att göra med att relativpriserna ändrades eftersom vissa priser och löner var mindre flexibla. Dessutom var vissa skatter nominellt fixerade vilket innebar att de reellt minskade under en inflation.

Swedenborg ansåg att det som startat inflationen var den expansiva penningpolitiken med låg utlåningsränta. Anledningen till att Hattarna drev denna politik var att de trodde att ränteinkomsterna skulle göra Riksbanken rik; detta skulle också innebära att valutakursen (indirekt prisnivån) inte skulle påverkas.

Swedenborg menade att inflationen orsakades av att man lämnat systemet där pengarna baserades på metallinnehållet. Han föreslog därför att nya lån mot säkerhet i fast eller lös egendom inte skulle ges annat än i undantagsfall. För redan utestående lån skulle man se till att de amorterades med mer än de två procent om året som tidigare gällt. Detta skulle innebära att den utestående sedelmängden minskades och den svenska valutan apprecierades.

Swedenborgs förslag innebar implicit (till skillnad mot vad han argumenterat för i sin skrift från 1722) att penningvärdet skulle återställas. Detta innebar i sin tur en period av deflation. Förslaget sattes i verket 1765 när Mössorna fick riksdagsmajoritet, vilket genom sina negativa konsekvenser ledde till att de förlorade makten fyra år senare.

12. Den politiska verklighetsuppfattningen

Swedenborg hade uppenbarligen en annan åsikt om effekterna av den expansiva penningpolitiken än vad Hattarna hade. Men detta gäller också i förhållande till oppositionspartiet Mössorna. På 1760 års riksdag kom deras argumentation i frågan att framför allt framföras av Anders Nordenkrantz som hade författat boken *Vördsam föreställning till Rikens ständer*.¹³ Boken

¹¹ Fyra svenska mark motsvarade formellt en daler silvermynt.

¹² Mynt av metall men av lågt värde avsedda för dagliga köp och försäljningar. Metallinnehållet var i allmänhet lägre än myntets formella värde.

¹³ Malmström (1900, s 14).

beslagtogs men delades sedan ut till riksdagsledamöterna. Den innehöll bl a en omfattande kritik av Hattarnas ekonomiska politik. Det Swedenborg framför allt opponerade sig emot var emellertid Nordenkrantz' analys av motiven till den förda politiken, att den innehöll inslag av korruption. Det var inte endast fråga om de omfattande franska mutorna som Hattarna tog emot (Mössorna var inte oskyldiga, men här var det snarast fråga om ryska mutor) utan även att Riksbanken (Riksens Ständers Bank) lånade ut stora belopp till politikerna, exempelvis till bankofullmäktigen Frederick Gyllenborg. Nordenkrantz bedrev en typ av *public choice*-analys. Men framställningen innebar också en attack mot det rådande styrelseskicket.

Swedenborg engagerade sig i en omfattande diskussion med Nordenkrantz. I en memorial som diskuterades av adelsståndet den 12 januari 1761 tog Swedenborg upp frågan om hur den politiska debatten bör föras.¹⁴ Han menade att ingen var utan fel och att den politiska diskussionen bör ske på en artig och civiliserad nivå. I motsatt fall finns det en stor risk för att tilliten till det rådande systemet undergrävs. I en senare memorial daterad den 31 januari 1761 tog Swedenborg mer konkret upp ett antal punkter i Nordenkrantz' bok, bl a frågan om korruption. Swedenborg menade att även om det förekom i Sverige under Frihetstiden så var omfattningen betydligt mindre än under ett autokratiskt styrelseskick som under Karl XI:s reduktion eller Görtz' styre med nödmynthen under Karl XII. Frågan om den ekonomiska politikens utformning var med andra ord starkt förknippad med hur styrelseskicket var utformat.¹⁵

13. Swedenborg som ekonom

Swedenborgs skrift från 1722 och de PM han lämnade in till riksdagarna var inte formulerade som vetenskapliga skrifter eller som läroböcker – de var politiska inlägg. Det innebar att argumenteringen inte kan bedömas på samma sätt som vetenskapliga skrifter. Det som däremot kan diskuteras är den explicita eller implicita ekonomiska analys som inläggen innehåller. Ett exempel på detta är argumenteringen om pris- och lönestelhet som förekommer i skriften från 1722. Det man närmast kan jämföra med är Thorntons diskussion från 1802 och Keynes från 1936. I alla fallen är det fråga om faktiska konstateranden, inte om analys. Analysen kom först med Reder (1947) och Arrow (1959).

Swedenborgs PM från 1760 är kanske den som innehåller mest ekonomisk analys. Här diskuteras prispbildningen under ett metallsystem (t ex koppar- eller silvermyntfot). Han framhöll att valutakursen inte kunde variera särskilt mycket gentemot andra metallvalutor eftersom importöverskott skulle leda till utförsel av myntmetall medan ett exportöverskott skulle ha motsatt effekt. Eftersom Swedenborg i samband med diskussionen

¹⁴ Acton (1955, s 551–555).

¹⁵ Swedenborgs memorial från 1760 års riksdag beskrevs av riksrådet von Höpken som de mest solida och bäst utformade när det gäller finanserna, se Silfverstolpe (1890, s 461).

om nödmynten och de senare effekterna av sedelexpansionen framstår som en kvantitetsteoretiker så ligger det nära till hands att koppla ihop detta med hans analys av hur utrikeshandeln påverkar penningmängden under metallstandard. Men Swedenborg gjorde aldrig denna koppling så han kom inte att analysera *specie-flow*-mekanismen som Cantillon (1755) eller Hume (1752).

Swedenborgs PM från 1760 handlade emellertid främst om det då rådande systemet med pappersvaluta. Prisnivån steg i samband med den genom den låga utlåningsräntan och den stora utlåningen ökade mängden sedlar, vilket i sin tur pressade upp prisnivån. Detta innebar i sin tur att den svenska valutan deprecierades. Diskussionen har stora likheter med Pehr Niclas Christiernins argumentering i sin bok från 1761, *Utdrag af Föreläsningar Angående Den i Swea Rike upstigne Wexel-Coursen*. Boken var en sammanfattning av föreläsningar som Christiernin i egenskap av adjunkt i ekonomi vid Uppsala universitet höll under 1760.¹⁶

Christiernin analyserade både ett system med metallstandard och det då rådande systemet med pappersvaluta. I det förra fallet betonade han liksom Swedenborg att valutakursen bortsett från transport- och försäkringskostnader inte kunde variera alltför mycket från paritetskursen. När det gäller pappersvaluta poängterade han i likhet med Swedenborg och i motsats till Hattarna, att den stigande växelkursen inte var ett resultat av underskott i betalningsbalansen (utrikesbetalningarna var i balans även under en inflationsprocess) utan snarare en effekt av den stigande prisnivån.

I likhet med Swedenborgs skrift 1722 analyserade Christiernin effekterna av inflation och deflation, men hans analys var betydligt djupare. Christiernin tog bl a upp att inflation och deflation inte har symmetriska effekter. Anledningen är att deflation till skillnad från inflation kan leda till att låntagarna inte har möjlighet att betala tillbaka sina lån och att de därför tvingas i konkurs.

Frågan är nu hur pass originell Swedenborg var i sina ekonomiska skrifter. Kände han t ex till Cantillons och Humes skrifter och fanns det någon koppling till Christiernin? Svaret är att jag (och vad jag förstår alla andra som undersökt saken) inte har något svar. Swedenborg hade visserligen till skillnad mot de flesta andra svenska vetenskapsmän vid den tiden mycket kontakter med andra länder. Han hade också rest flera gånger till England. Men hans vetenskapliga arbete gällde naturvetenskapliga områden såsom matematik, fysik, ingenjörsvetenskap samt anatomi.

När det gäller kopplingen till Christiernin finns på motsvarande sätt ingen information. Christiernin kan visserligen ha känt till Swedenborgs promemorior från 1760, men hans skrift från året därpå byggde ju på föreläsningar hållna i stort sett samtidigt som Swedenborg utarbetade sina PM. Det kan naturligtvis ha funnits en koppling åt andra hållet, från Christiernin till Swedenborg. Även om Swedenborg inte befann sig i Uppsala kunde

¹⁶ Delar av Christiernins bok finns översatt och kommenterad i Eagly (1971). Se även Persson och Siven (1988).

han möjligen genom sina kontakter i universitetsstaden få information om Christiernins föreläsningar. Detta kan inte uteslutas men vi får konstatera att det inte finns några indikatorer om detta.

14. Den andliga fasen av Swedenborgs liv

Omkring 1736 började Emanuel få andliga upplevelser som påverkade hans verklighetsuppfattning men först 1745 var processen fullbordad.¹⁷ Swedenborgs omorientering verkar ha varit ett resultat av en inre erfarenhet. Swedenborg började nu skriva om andliga och teologiska frågor. På 1750-talet byggde han ett hus på sin fastighet vid Hornsgatan på Södermalm i Stockholm. Där fanns växthus och en trädgård. Hans lusthus har bevarats och kan besökas på Skansen i Stockholm. Han levde nu till hälften bland människor och till hälften bland andar. Han gjorde en inre resa. Han fick också något som vi skulle kunna beteckna som syner. Vi nöjer oss med ett exempel på detta.

Efter en vistelse i England hade Swedenborg anlänt till Göteborg. Där blev han lördagen den 19 juli 1759 inbjuden på middag hos William Castel i Sahlgrenska huset. Sällskapet satte sig till bords klockan 16 men klockan 18 lämnade Swedenborg matsalen och sade att en eldsvåda hade brutit ut på Söder i Stockholm. Klockan 20 kunde han meddela att elden avstannat tre dörrar från hans hus. På måndagen kom brev från Stockholm som beskrev det hela exakt som Swedenborg hade framställt det (Sigstedt 1952, s 269–270).

15. Avslutningen

Swedenborg levde ett långt liv. Han var 84 år gammal när han avled i London i mars 1772.¹⁸ Det var en hög ålder på den tiden och han kunde se tillbaka på ett händelserikt och produktivt liv. Swedenborg var en mycket framstående naturvetenskapsman och synnerligen klarsynt när det gäller den ekonomiska politiken. Bakom det senare låg en för tiden anmärkningsvärt avancerad insikt om inflationen som monetärt fenomen, nominella stelheter, skillnaden mellan metallmyntfot och pappersvaluta samt kopplingen mellan penningmängd och valutautveckling. Vid slutpunkten var det kanske främst de teologiska verken och de andliga upplevelserna som stod i centrum. Men han hade en betydande förmåga att spela på flera tangenter samtidigt. Ett exempel är hans inlägg på Riksdagen 1760 som skedde under den andliga fasen av livet.

Riksrådet Anders von Höpken blev vid ett tillfälle tillfrågad vad han ansåg om Swedenborg (se Sigstedt 1952, s ix–x). Han sade att det var den mest delikata fråga han fått att svara på under hela sitt liv. När det gäller

¹⁷ För en översikt, se Lamm (1915, 1987). Lindroth (1979, s 83–84) innehåller en kortfattad redogörelse.

¹⁸ Han begravdes i svenska kyrkan i London men är sedan 1908 begravnen i Uppsala domkyrka.

faktiska förhållanden (t ex politiska frågor) hade Swedenborg enligt von Höpken en fullständigt korrekt uppfattning. Men det kunde av andra uppfattas som oförståeligt och absurt (vilket återspeglar de stora politiska motsättningarna i Sverige under Frihetstiden). Han menade emellertid att Swedenborg var den mest kunnige i landet och att denne alltid visade ett gott omdöme. Swedenborg var aldrig irriterad eller på dåligt humör. När det gällde Swedenborgs uppenbarelser vägrade von Höpken att hävda någon åsikt.

REFERENSER

- Acton, A (1948), *Letters and Memorials of Emanuel Swedenborg*, vol I, Swedenborg Scientific Association, Bryn Athyn, Pennsylvania.
- Acton, A (1955), *Letters and Memorials of Emanuel Swedenborg*, vol II, Swedenborg Scientific Association, Bryn Athyn, Pennsylvania.
- Arrow, K J (1959), "Toward a Theory of Price Adjustment", i Abramovitz, M (red), *The Allocation of Economic Resources*, Stanford University Press, Stanford.
- Cantillon, R (1755), *Essai sur la nature du commerce en general*, Fletcher Gyles, London.
- Christiernin, P N (1761), *Utdrag af Föreläsningar angående den i Swea Rike upstigne Wexel-Coursen*, Lars Salvius, Stockholm.
- Eagly, R V (1971), *The Swedish Bullionist Controversy*, American Philosophical Society, Philadelphia.
- Hume, D (1752), *Political Discourses*, Kinkaid and Donaldson, Edinburgh.
- Keynes, J M (1936), *The General Theory of Employment Interest and Money*, Macmillan, London.
- Lamm, M (1915), *Swedenborg. En studie öfver hans utveckling till mystiker och andeskådare*, Hugo Gebers förlag, Stockholm.
- Lamm, M (1987), *Swedenborg*, Hammarström & Åberg, Johanneshov, nyttgåva med normaliserad stavning.
- Lindroth, S (1979), "Emanuel Swedenborg", i Carlsson, S och J Rosén (red), *Den Svenska Historien*, del 9, Bonniers, Stockholm.
- Malmström, C G (1900), *Sveriges Politiska Historia*, del 5, P. A. Norstedts & Söners Förlag, Stockholm.
- Persson, M och C-H Siven (1988), "Ekonomporträtt Pehr Niclas Christiernin", *Ekonomisk Debatt*, årg 16, nr 5, s 389–399.
- Reder, M R (1947), *Studies in the Theory of Welfare Economics*, Columbia University Press, New York.
- Sigstedt, C O (1952), *The Swedenborg Epic*, Bookman Associates, New York.
- Silfverstolpe, C (1890), *Riksrådet greve A. J. von Höpkens Skrifter, Första bandet*, P. A. Norstedt & Söners förlag, Stockholm.
- Swedberg, J (1960), *Levernesbeskrivning*, Natur och Kulturs klassikerserie, Stockholm.
- Swedenborg, E (1722), *Oförgräpelige Tankar om Svenska Myntets förnedring och förhöjning*, Uti Kongl. Boktryckeriet uplagd/Af Directeuren Johan Hinrich Werner, Stockholm.
- Thornton, H (1802), *An Enquiry in the Nature and Effects of the Paper Credit of Great Britain*, tryckt åt J. Hachard, Bookseller to the Queen, and Messers. F. and C. Rivington, London.